

VÄRNHEM UNDER FÖRINDUSTRIELL TID

Platsen för Värnhemstorget har under mycket lång tid, ända sedan tidig medeltid, utgjort en viktig vägkorsning. Här mötte landsvägen från Lund den östra infartsvägen till Malmö och landsvägarna som ledde söderut och västerut. Lundavägen, Östra Förstadsgatan, Föreningsgatan och Sallerupsvägen utgör således flera hundra år gamla vägsträckningar. Namnet Värnhem kommer från en gård som på 1800-talet var belägen i nuvarande kvarteret Värnhem. Gårdens benämning kommer från ordet "värn" som betyder skydd. Gården ägdes på 1800-talet av en rik och inflytelserik man vid namn Jeppa Andersson.

Utsnitt av Skånska rekognosceringskartan från 1812 som tydligt visar vägkorsningen öster om Malmö där Värnhemstorget kom att anläggas.

Området öster om Malmö spelade en viktig roll vid den danska belägringen av Malmö under skånska kriget. Skåne och Malmö hade erövrats av Sverige 1658 men danskarna ville ta tillbaka landskapet. Danska trupper hade återtagit Kristianstad och blickarna riktades sommaren 1677 mot Malmö. I juni började danskarnas belägring av staden och den blockerades från alla riktningar. Från strategiska platser grävdes löpgravar in mot staden. Den svaga punkten i befästningsanläggningen fanns vid Österport och delar av anfallet kom att utgå från området kring nuvarande Värnhem. Härifrån besköts staden också med artillerield. I slutet av 1800-talet, då man grävde för att bygga grunden till ett hus vid Vårgatan, fann man kanoner, kruttunnor och kanonkulor från detta tillfälle. En kanon och några kulor murades upp i fasaden och påminner om kriget. Det danska försöket att inta staden misslyckades och det innebar också en vändpunkt i kriget. Malmö och Skåne förblev svenska.

Ända fram till början av 1800-talet sträckte sig den Östra Rör-sjön ända fram till korsningen, åtminstone under vintertid. Kring

Kanonkulorna på *Kanonhuset*.

Sindahls hörna, d v s hörnet Ringgatan och Östra Förstadsgatan. I bakgrunden Värnhemsgården vid Lundavägen. Foto: Malmö Museer.

korsningen fanns några möllor och en del lantlig bebyggelse. I närheten fanns så kallade kålgårdar och en del fiskdammar. År 1840 skrev Lorents Gillberg i sin *Beskrifning öfver Malmöhus Län: Den östra [värnen] har 57 tomter med 44 numror. — Innevånarna å förstäderne äro borgare i staden och nära sig af sina trädgårdar, der de i anseelig myckenhet odla allehanda köks- och trädgårdsfrukter hwarmed de förse flera af de andra städerna i länet samt hela landsbygden deromkring.*

Malmö östra stadsdelar har sedan lång tid tillbaka haft låg status. Ända sedan man under 1500-talet brände häxor på Kirsebergs backar har repressiva institutioner förlagts mot öster. En av stadens tre galgbackar var belägen strax söder om nuvarande Rörjsjökolan. Ett epidemisjukhus var något som ansågs skulle ligga avsides och följdriktigt placerades den i de östra stadsdelarna, vid Celsiusgatan, på 1870-talet. På 1880-talet etablerades fattigvårdens arbetsinrättning på Öster, en verksamhet som så småningom utvecklades till åldrings- och långvård, sedermera Värnhemssjukhus, och idag Rönnen.

När man 1914 byggde ett nytt fängelse placerades det i Kirseberg och mentalsjukhuset Östra sjukhuset fick på 1930-talet uppföras längst bort i öster efter protester mot en planerad lokalisering i anslutning till Allmänna sjukhuset.

Vid Malmö infartsvägar hade sedan århundraden funnits en enkel, lantlig bebyggelse som efterhand blev allt tätare. Här fanns exempelvis smedjor och värdshus. Längs Östra Förstadsgatan växte en allt tätare bebyggelse fram under början av 1800-talet och norr om Föreningsgatan låg en rad hus i det som nu är torgets södra del. De revs redan kring sekelskiftet 1900. Vid mitten av 1800-talet byggdes en del kring vägkorsningen, men ännu på 1880-talet hade platsen en lantlig karaktär, belägen som den då ännu var på ett betydande avstånd från stadskärnan.

Söder om det nuvarande torget (i kv Häggen) uppfördes 1858 den Östra Förstadsskolan. I kvarteret Granen byggdes 1872 den så kallade Östra småbarnsskolan vilken revs i slutet av 1920-talet.

Värnhemsgårdens fasad mot Lundavägen. Byggnaden revs omkring 1910. Foto: Malmö Museer.

Denna stubbamölla låg ungefär där Ehrensvärdsgatan idag mynnar i Föreningsgatan. Möllan byggdes redan under dansk tid men stod då vid Triangeln. Från 1807 fanns den vid Värnhem. 1901 flyttades den till sin nuvarande plats på Kirseberg. Foto: Malmö Museer.

Vid den nuvarande korsningen mellan Östervärnsgatan och Värnhemsgatan låg denna gård. I bakgrunden syns Kanonhuset. Foto: Malmö Museer.